

Scroll to page 5 for English version!

Dr. Szabó Lajos: A legismertebb magyarországi zsidó származású sportemberek

A zsidóság, illetve minden kisebbség esetében a sportnak fontos társadalmi szerepe van. A társadalom egészét nézve a sport, illetve annak a testnevelés része a katonai előképzés és a honvédelem szempontjából nyert létjogosultságot, de már a XIX. században is hangzottak az egészségmegőrzés fontosságát, és a szórakozás, szórakoztatás is a sport funkcióihoz tartozott. A kisebbségek esetében az emancipáció, a helyi és nemzeti identitás képzése, illetve az asszimiláció is fontos szerepet kapott, hiszen a nemzetközileg is mérhető sportsiker hozzájárult az elfogadáshoz, elfogadtatáshoz. Az akkori magyarországi társadalmi közegben a sport rendkívül hasznos volt a városi zsidóság asszimilációs szándékában.

Ennek nem sok helyen találni nyomát, de az Herkulesben már 1885-ben megjelent a címlapon egy cikk, ami szinte zsidó sportegyletet követel. A címe már önmagában izgalmas: Demokrácia a sportban. A cikk többek között a zsidó származású ifjúság elfogadásáról szól a pályákon és az öltözőkben. Három évvel a megjelenése után alakult meg az MTK, és ha a klub akkor vállalja zsidó orientációját - amit nem tett meg nyilvánosan -, a világ első zsidó sportegyesülete lehetett volna.

Az MTK által is jelzett asszimilációs szándékot Schuschny Henrik híres iskolai sportorvos plasztikusan fogalmazta meg az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyvében, 1896-ban. Arról ír, hogy mi is az, amit a zsidó sport jelent, illetve hogyan kell viszonyulnia a városi zsidóságnak a társadalomhoz. „A testi nevelés, ha céltudatosan történik, fokozza nemcsak a testi erőt, de egyszersmind növeli az önbizalmat és az önérzetet. (...) Ha a magyar zsidó hazafiságán és műveltségén kívül egészséges, edzett testtel és önérzettel fog rendelkezni, akkor csak vallása révén lesz különbség közte és a haza más hazafias érzelmű lakója közöli. Akkor lesz csak igazán befejezve a mindnyájunk által oly melegen kívánt beleolvadás a nemzetbe.”

Ez az asszimilációs hajlam azt a modernista, neológ felfogást jelentette, amely a budapesti zsidóságra alapvetően jellemző volt. De nagyon érdekes az, hogy Budapestről indul ki a másik, cionista irány is. Egymástól egyetlen sarokra születik meg, szinte egy időben Budapesten a cionizmus két vezető alakja, Herzl Tivadar a cionista kongresszus elnöke, és Max Nordau, aki a Maccabi világmozgalom vezetője lett. A cionista mozgalmából nőtt ki a zsidó

sportegyesületként a VAC is, amelynek egyik legfontosabb vezetője az első világháborúban hősi halált halt Dömény Lajos volt.

A zsidó származású sportolókra rátérve, a legenda szerint a Nemzeti Múzeum előtt álló Arany János-szobor egyik mellékalakját is az egyik első ismert zsidó sportolóról mintázták. Az asszimilációs törekvések példája lehetne ez a történet, ha igaz, hogy Toldi Miklós, a középkori magyar vitéz ábrázolásának egy Müller Dávid nevű MTK-s tornász volt a mintája.

A legismertebb zsidó származású sportemberekről beszélve szinte csak olimpiai és világbajnokokról lehet szó, hiszen nagyon széles a sikeres sportolók köre még akkor is, ha a futballt nem számítjuk. Igaz, hogy Hajós Alfréd, az első magyar olimpiai bajnok is volt futballista: tagja volt az első magyar labdarúgó csapatnak. Ott volt az első nemzetközi, illetve válogatott meccsen, bár többször nem lett válogatott. Később pedig labdarúgó vezető, bírós is lett all round sportemberként. Háromszor volt az olimpiákon a legjobb, ebből kétszer úszóként, egyszer építészként. Mindháromszor ezüstérmet kapott, mert 1896-ban még ezüstérmet adtak a bajnokoknak, ezért nem lehetett Hajós aranyérmes. 1924-ben pedig, amikor stadiontervével a legjobb lett a párizsi olimpia építészeti versenyén, nem osztották ki az első helyet, így nyert ezüstérmet. Építész karrierje mellett élete végéig a sportban maradt, és próbált sporttársain is segíteni.

Jóval kevesebben ismerik Kornberger Lilit, aki nem volt olimpiai versenyző, viszont valamennyi sportágat tekintve az első magyar világbajnok. A Budapesti Korcsolyázó Egylet színeiben már gyerekként a világ legjobbjai közé tartozott. Családjának barátja volt Kodály Zoltán, akivel később közösen találták ki azt, hogy zenére koreografált kúrt fusson. Ma már a műkorcsolyát csak így ismerjük, de valójában Kornberger Lili nevéhez fűződik ez, hiszen korábban csak szólt a zene a pályák szélén, viszont semmi köze nem volt a gyakorlatokhoz.

A vívókat is külön ki kell emelni a zsidó sportolók közül. A korai időszakban két külön irány jellemezte a vívóéletet, az egyik a polgári vívás volt, amelyben számos zsidó származású vívót találunk. A másik a katonatiszti irány volt, ami stílusában is különbözött. A polgári vívók aránya rendkívül magas volt az első olimpiákon, hiszen a közös osztrák-magyar hadsereg vezetése nem engedélyezte a katonai vívók indulását egészen 1912-ig, amikor már az egyéni számokban indulhattak, de csapatban még mindig nem. Ennek az volt az oka, hogy nem akarta a katonai vezetés, hogy egy osztrák tiszt csapat egy magyarral vívjon.

Ahhoz, hogy a vívók között számos zsidó származású sportoló volt, köze lehet a párbajozási szokásoknak. A zsidó értelmiség nagy része érettségizett és tanult volt, a párbajkódex szerint pedig akinek érettségije volt, az párbajképes is volt. Ez azt jelentette, hogy muszáj volt kiállnia,

ha provokálták, viszont provokált félként ő választhatott fegyvert. Aki pedig tudott vívni, annak jobb esélyei voltak még egy erősebb ellenfél ellen is, mint azoknak, akik a pisztolyt választották, hiszen ott nagyobb volt a kockázat, bármilyen jó lövő is volt valaki.

A második világháború előtt zsidó vívóként olimpiai bajnok lett Werkner Lajos, Gerde Oszkár, Fuchs Jenő és Földes Dezső, akik 1908-ban és 1912-ben nyertek kardvívásban, amikor Fuchs egyéiben is nyert. 1928-ban az amszterdami játékokon Garai János, Gombos Sándor és Petschauer Attila nyert kardvívásban csapatban. Elek Ilona 1936-ban nyert női kardvívásban, Kabos Endre pedig háromszoros olimpiai bajnok lett, hiszen 1932-ben csapatban, 1936-ban pedig csapatban és egyéniben is nyert.

A víváson kívül is számtalan olyan sportágat találunk, ahol a legjobbak között ott voltak a zsidó származású sportolók. Birkózásban például Kárpáti Károly és Weisz Richárd - akinek a lakásán újraalapították 1945-ben az MTK-t – lett olimpiai bajnok. A küzdősportok népszerűsége azzal is magyarázható, hogy a Maccabi világmozgalom részben azért indult, hogy megmutassák, nemcsak az előítéletekben létező szemüveges, csenevész emberekből áll a zsidóság, hanem a legnagyobb erőt kívánó sportokban is jelen lehetnek. Nem véletlen, hogy a brit birodalom első ökölvívóbajnokai is zsidók voltak, hiszen ezeknél a sportoknál abszolút mérhető a teljesítmény. Az a jobb, aki legyőzi a másikat, és nehezen vitatható, hogy ki az erősebb.

Csapatok közül a vízilabda volt a labdarúgáshoz mérhető sikerű sportág, ahol számos zsidó származású sportolóval találkozhatunk. Magának a sportágnak a megeremtése és a naggyá tétele is részben zsidó származású sportemberekhez köthető. Komjádi Béla a magyar vízilabdacsapat úttörője is az MTK fiatal úszóiból hozta létre az első csapatát.

A zsidó származású sportolókkal kapcsolatban fontos helyre tenni egy nagyon gyakran hangoztatott tévedést is. Számos helyen olvasható az, hogy az olimpiai bajnokok védettek voltak a zsidótörvények alól, ami sajnos nem igaz. A 12 olimpiai bajnok nevét tartalmazó mentesítő okirat 1944 novemberében kelt, néhány nappal a Margit-híd felrobbantása után. A 12 olimpiai bajnok összesen 24 aranyérmét nyert Magyarországnak. Közülük Kabos Endre az irat kelte előtt egy héttel halt meg a Margit-hídon, Gerde Oszkár és Garai János pedig addigra már koncentrációs táborban voltak. Garai fél évvel később úgy halt meg, hogy nem tudhatta, hogy tulajdonképpen már mentesítve van.

A mentesítés, amit évekig tartó munkával 1944 végén Mező Ferenc és Hajós Alfréd közbenjárásával sikerült elérni, Hajós Henrik hagyatékából került elő. Egyedül Mező Ferenc és Hajós Alfréd élveztek korábban is mentességet, de nem azért, mert olimpiai bajnokok voltak, hanem azért, mert koruknál fogva az első világháborút végigharcolva magas kitüntetések

szereztek. Az a korosztály, amelynek tagjai nem voltak katonák az első világháborúban, hiába volt olimpiai bajnok. Pedig maga Petschauer Attila is azt hitte a legendák szerint, hogy az olimpiai bajnoki címe vagy a Horthy Miklós fiával való barátsága mentesíti a munkaszolgálat alól.

Tehát ezek az emberek, akik meggyőződéssel vettek részt a versenyeiken és küzdöttek a magyar lobogó színiért, méltatlanul elárulva szenvedtek a holokauszt idején. Itt a fontos mecénásokról és a sportdiplomatakról is meg kell emlékezni, akik ugyanúgy a holokauszt áldozatai lettek.

A túlélők között a mentesítésért végig harcoló Hajóson és Mezőn kívül azokat is meg kell említeni, akiket sokszor sporttársaik bűjtattak a háború alatt. Például Elek Ilonát is más vívók rejtegették, Keleti Ágnes, a legsikeresebb magyar olimpiai bajnok pedig hamis papírokkal, cselédként vészelté át a háborút. Ezek a sportolók lettek azok, akik az 1950-es évek legnagyobb sportsikereiben részt vállaltak. A korábban a VAC-ban kosárlabdázó Szepesi György pedig a háború utáni sportújságírás legnagyobb alakja lett. Sportvezetőként is meg kell említeni, hiszen a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség vezetéséig is eljutott.

A háború után megváltozott a közeg, és sok esetben vállalás kérdése lett, hogy ki tekintette önmagát zsidó származású sportolónak, illetve ki volt az, aki fontosnak tartotta fölállalni ezt. Ma már a személyiségi jogok védelme miatt sokkal nehezebb számon tartani a sikeres zsidó származású sportolók nevét, hiszen Magyarországon és Kelet-Európában ez továbbra is kényes kérdés. Lehet, hogy egyes sportolókat bántana, ha a beleegyezésük nélkül elhangzana a nevük egy ilyen előadásban, illetve vélt vagy valós fenyegetést jelentene az egzisztenciájukra. Csak bízni lehet abban, hogy az elkövetkezendő időkben ez változni fog, és bátrabban lehet olyan előadásokat tartani, amelyek emléket állítanak ezeknek az embereknek, akik mindent megtettek a magyar sportsikerekért.

1993-ban Tel Avivban a „Zsidók a magyar sportban” címmel nyílt kiállításon az ott jelenlévő bajnokok azt mondták, hogy ők először is, másodszer is és harmadszor is magyarnak vallották magukat, legfeljebb negyedik helyre került a zsidó származásuk, ami sokat elmond ezekről a sportolókról.

Az előadó a Magyar Olimpiai és Sportmúzeum igazgatója. Évtizedek óta kutatja a magyar sport történetét, ezen belül kiemelten foglalkozik az olimpiák történetével. A magyar zsidó származású sportolókról 1993-ban, Tel Avivban készítette az első kiállítását, azóta is számos kiállítás és kiadvány megvalósításában közreműködött.

Lajos Szabó, PhD: The Most Well-Known Hungarian Athletes of Jewish Origins

Sport has an important role in the life of Jewish communities, like other minority groups. Regarding the whole society, sport, especially physical education has gained importance as part of national defence and military training, but in the 19th century health promotion and entertainment was also part of its recognition. In the case of minority groups emancipation, developing local and national identity and assimilation were also important, because an international sport success promoted recognition. So in the society of contemporary Hungary sport was very useful for urban Jewish people who wanted to assimilate.

There are not many sources about that but a front-page article printed in the paper 'Herkules' urged a Jewish sports club in 1885. Its title is very interesting: Democracy in sport. The article is about accepting young Jewish people in the courts and changing rooms. Three years later MTK was founded and if that club had taken Jewish orientation upon itself – which MTK could not do openly - it would have been the first Jewish sports club of the world.

The intention to assimilate displayed by MTK was also phrased by the famous Sports Medicine Physician, Henrik Schuchny, who wrote this in the 1896 annual of Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (Israelite Hungarian Literature Association): „Physical education, if its purposeful, enhances not only physical strength but also self-confidence and self-esteem. (...) If Hungarian Jews on top of being patriotic and well-educated will be healthy, with a trained body and self-esteem, only religion would tell them apart from other compatriots. That is when assimilation into the nation – what we all dearly want – would be finished.”

This intention to assimilate means the so-called Neolog Judaism which was characteristic to Jews in Budapest. Interestingly, the other school, Zionism originates also from Budapest. The two leading figure of Zionism had been born at almost exactly the same time, only one corner from each other in Budapest: Theodore Herzl, president of the World Zionist Congress and Max Nordau, who became leader of Maccabi World Movement. The Jewish sports club, VAC also emerged from Zionist movement, one of the most important leader of which, Lajos Dömény died in World War I.

When it comes to Jewish athletes, according to the legend one of the figures of the Aranystatue standing in front of National Museum was modelled after one of the first well-known Jewish athletes. If the story about David Müller, gymnast of MTK portraying the Hungarian warrior Miklós Toldi from the Middle Ages was true it could be a good example of intentions to assimilate.

Talking about the most well-known athletes of Jewish origin one can only mention Olympic and World Champions, because there are so many successful athletes even if we leave out football players. However, the first Hungarian Olympic champion, Alfréd Hajós was a football player too: he was part of the first Hungarian football team. He was there at the team's first international match, although he did not play for Hungary later. As an all-round sportsman, he later became a sports leader and a referee. He won the Olympics three times: twice as a swimmer and once as an architect. However, he obtained Silver Medals every time, because in 1896 Olympic Champions were awarded Silver Medals and in 1924, when he finished in the first place in Architecture with his stadium plan at Paris Olympic Games, the Gold Medal was not awarded. Apart from being an architect he always remained in sport and had tried to support fellow sportsmen.

Fewer people know Lili Kronberger, who was not an Olympian, but the first Hungarian Word Champion regarding all sports. She was among the best even as a child in Budapest Korcsolyázó Egylet (Budapest Skating Association). Her family's friend was Zoltán Kodály, with whom they came up with the idea of choreographing her routine to music. This is how we know figure skating now, but before Lili Kronberger music played next to the ice rinks had nothing to do with the skater's routine.

Fencers also should be set out from Jewish athletes. During the early period two different schools ruled fencing. One could be called as civil fencing and there were many Jewish athletes among them. The second school was military fencing which was different in style. In the first Olympics civil fencers dominated the games because the Austro-Hungarian army did not let officers compete until 1912 when they were allowed to take part, but only in individual competition. Taking part in team competitions was forbidden because they did not want Austrian officers fight against Hungarian ones.

Duels can be the reason why so many Jewish athletes were among fencers. Jewish intellectuals were educated and only those could take part in duels who had matriculation. This meant that those people who were challenged and had matriculation must have fought and when they were the challenger they could choose the weapon. Those who could fence had better chances even against a stronger opponent than those who chose pistol because the risks were higher even for good shooters.

Before World War II the following fencers became Olympic Champions. Lajos Werkner, Oszkár Gerde, Jenő Fuchs and Dezső Földes won in 1908 and in 1912 sabre, when Fuchs also won the individual competition. In Amsterdam, 1928 the group of János Garai, Sándor Gombos and

Attila Petschauer won in sabre. Ilona Elek won in 1936 in women's sabre, Endre Kabos became three times Champion: he won in 1932 as member of a team, and in 1936 in team and in individual competition.

Apart from fencing there were many sports in which Jewish athletes were among the best. Károly Kárpáti and Richárd Weisz – in whose apartment MTK was refounded – were Olympic champions in wrestling. Combat sports were popular because the aim of the Maccabi movement was to show that Jewish people can compete in those sports which require strength – to contradict the stereotypical representation of the glass-wearing, scruffy Jew. It is not a coincidence that the first boxing World Champions of the British Empire were Jewish too, since in these sports performance can be measured perfectly. Those who defeat their opponents are better beyond doubt.

Regarding team sports Jewish athletes were very successful in water polo as well as in football. Jewish sportsmen also played an important role creating water polo and making it popular. Béla Komjádi, pioneer of Hungarian water polo created his first team from young swimmers of MTK.

It is important to set straight a popular fallacy regarding Jewish athletes. It can be read many times that Jewish athletes were protected from 'Anti-Jewish Laws', which is unfortunately not true. The document that mentions the 12 Olympic champions to be relieved was issued in November, 1944 after Margaret Bridge had been blown up. These 12 Olympic Champions won 24 Gold Medals for Hungary. Among them Endre Kabos died a week before on Margaret Bridge, while Oszkár Gerde and János Garai were already in concentration camps. Garai died six months later without knowing that he had been released.

The relieving document was found in Henrik Hajós's heritage and had been issued at the end of 1944 because of the year-long mediation of Ferenc Mező and Alfréd Hajós. Only these two athletes had been excused beforehand but not because they were Olympic Champions but thanks to their military service and honours related to World War I. For those athletes who were too young to fight in World War I being an Olympic Champion did not matter. Attila Petschauer, however, thought that his Olympic title and friendship with Miklós Horthy's son would relieve him from military labour.

All in all, these people, who competed for Hungary with conviction, suffered undeservingly betrayed during Holocaust. We have to commemorate also patrons and those who played an important role in sports diplomacy and became victims of Holocaust too.

Apart from Hajós and Mező, who had been working for relieving the others, we have to mention those survivors who were hidden by the other athletes. Ilona Elek was hid by other fencers and Ágnes Keleti, the most successful Hungarian Olympic Champion, survived the war with false documents as a maid. Those athletes played an important role in the biggest sport successes of the 1950s. György Szepesi, who once had been a basketball player for VAC, became the most important figure of post-war sports journalism. We also have to mention him as a sports leader: he served also on FIFA Executive Committee.

After the war the situation has changed and it became a matter of decision for the athletes to regard and present themselves as Jewish. Nowadays it has been very difficult to keep track of Jewish athletes because of personal rights, and it is still a sensitive issue in Hungary and in Eastern-Europe. It could hurt athletes to mention their names during a presentation like this, or would pose a real or imagined threat to their livelihood. One can only trust that this will change in the future and lectures can be given more bravely about these men who have done everything for the Hungarian sport.

In 1993, at the exhibition called 'Jewish people in Hungarian sport' in Tel Aviv the athletes being present told that they had regarded themselves primary, secondly and thirdly as Hungarian athletes, their Jewish origins only could come after that at the fourth place, which tells a lot about these people.